

ВІДГУК
офіційного опонента
завідувача кафедри управління та адміністрування
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»,
доктора економічних наук, професора ДУБАСА Ростислава Григоровича
на дисертацію БОГДАН Яніни Анатоліївни на тему:
«Економічне стимулювання підвищення лісистості територіальних громад
для досягнення цілей сталого розвитку»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»
галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертації. Лісові ресурси відіграють фундаментальну роль у забезпеченні екологічної безпеки, збереженні біорізноманіття та адаптації до глобальних кліматичних змін, що є базисом Цілей сталого розвитку ООН. В умовах децентралізації влади та реформування системи місцевого самоврядування в Україні, ліси комунальної та приватної власності стають дедалі вагомішим чинником формування фінансово-економічної спроможності територіальних громад. Комплексна капіталізація лісових активів, облік і монетизація екосистемних послуг, а також інтеграція деградованих, малопродуктивних і самозалісених земель у продуктивний лісогосподарський актив спроможні закласти надійну основу для економічного зростання та енергетичної незалежності сільських територій. Водночас актуальність теми дослідження загострилася у зв'язку з колосальними втратами лісового фонду України внаслідок військової агресії, що призвело до пошкодження сотень тисяч гектарів лісових масивів та деградації ґрунтового покриву. Зазначене вимагає переходу від звуженої ресурсно-сировинної моделі лісокористування до збалансованого екосистемного підходу. Проте наявність фінансового дефіциту лісорозведення на рівні громад, відсутність дієвих стимулів для приватних власників земельних часток (паїв), а також інституційні бар'єри на шляху визнання та легалізації самосійних лісів стримують нарощування лісистості до оптимальних рівнів. З огляду на це, дисертаційне дослідження Я. А. Богдан є своєчасним та актуальним, оскільки в ньому запропоновано системні підходи, математичні моделі та інноваційний фінансово-економічний механізм стимулювання лісорозведення і збереження лісових активів територіальних громад.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість та достовірність основних наукових положень дисертації, одержаних результатів, висновків та рекомендацій підтверджується використанням загальнонаукових, теоретичних та спеціальних методів дослідження. Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій базуються на використанні чинних нормативно-правових актів. Обґрунтованість результатів

дослідження, їх практичну цінність засвідчує також апробація на міжнародних науково-практичних конференціях.

Відтак, основні наукові положення, що виносяться на захист, є обґрунтованими та відповідають сформульованій меті й завданням дослідження. Висновки та рекомендації відповідають її змісту, є логічним завершенням проведених досліджень.

Найбільш значимими для теорії і практики економіки природокористування науковими положеннями, висновками і рекомендаціями, які характеризуються науковою новизною, є: обґрунтована модель фінансово-економічного механізму стимулювання підвищення лісистості територіальних громад, який ґрунтується на оренді земельних часток (паїв) приватних власників із застосуванням інноваційної форми натуральної (енергетичної) компенсації, що дозволяє замінити низькоефективну монетарну ренту на забезпечення твердим біопаливом, долає фінансовий дефіцит лісорозведення та створює оптимальні умови для стимулювання відтворення лісового фонду громад; удосконалена система інтеграції еколого-економічних ризиків деградації ґрунтів і втрат лісових активів внаслідок військової агресії в загальну структуру лісоуправління, яка створює фінансовий стимул для капіталізації лісів та залучення інвестицій у поствоєнне відновлення територій; теоретичні аспекти формування збалансованого лісокористування на основі екосистемного підходу та алгоритм застосування сучасних геоінформаційних систем (ГІС) для верифікації та автоматизованої інвентаризації самосійних лісових масивів громади.

Прикладний характер мають удосконалені методичні підходи щодо прогнозування динаміки лісистості на довгострокову перспективу та моделювання фінансових надходжень від капіталізації екосистемних послуг і альтернативних джерел енергії в умовах децентралізації. Варті уваги стратегічні напрями інституційно-економічного забезпечення розвитку лісового фонду, які передбачають всебічний аналіз економічних, екологічних та соціальних аспектів розширеного лісорозведення, включаючи оцінку ефективності використання малопродуктивних і деградованих земель громади; методичні підходи до оцінювання економічної ефективності створення лісових насаджень і плантацій швидкорослих енергетичних культур, які передбачають комплексний аналіз інвестиційних витрат, екологічних вигод від депонування вуглецю та соціальних наслідків для енергетичної безпеки села, що дозволяє забезпечити баланс між сталим лісовим господарством та потребами суспільства.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертаційного дослідження було використано ДП «Ліси України» для розроблення та впровадження нових технологій управління лісовими ресурсами. Це дозволило підприємству оптимізувати процеси лісокористування та забезпечити інтеграцію еколого-економічних ризиків і воєнних збитків у загальну структуру капіталізації лісових активів.

Запропоновані методи та підходи сприяли збереженню екологічної стійкості лісових масивів та активізації поствоєнного відтворення лісового фонду.

Ряд теоретико-методичних підходів щодо оптимального використання самосійних лісів було впроваджено у ВО «Укрдержліспроект», що сприяло прогнозування динаміки лісистості територіальних громад та покращенню управління лісовими ресурсами з урахуванням економічних аспектів натуральної (енергетичної) компенсації.

Повнота викладення у наукових працях наукових положень, висновків, рекомендацій сформульованих у дисертації. Результати дисертаційного дослідження повною мірою опубліковано у 36 наукових працях, з яких 12 колективних монографій, 3 статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 матеріалів наукових конференцій, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, стаття в іншому науковому виданні, 2 свідоцтва про реєстрацію авторського права на науковий твір, 6 тез наукових доповідей.

За кількістю публікацій у відкритому друку, рівнем наукових видань, в яких вони були представлені, повнотою викладення положень дослідження всі вимоги МОН витримані.

Оцінка змісту дисертації. Дисертація Я. А. Богдан складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 389 сторінок, у тому числі 44 таблиці і 49 рисунків. Список використаних джерел налічує 275 найменувань.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відображено їх апробацію та особистий внесок здобувачки.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади економічного стимулювання підвищення лісистості територіальних громад**» авторкою проведено аналіз еволюції наукових поглядів на роль лісових ресурсів у забезпеченні сталого розвитку територій. Дослідження базується на переосмисленні концепцій економіки природокористування, теорії суспільних благ та інституціонального підходу, що дозволило адаптувати їх до сучасних викликів – деградації земельного фонду та необхідності післявоєнного відновлення екосистем. Особливу увагу приділено теорії екосистемних послуг та концепції «зеленої» економіки, які формують методологічний фундамент для переходу від чисто експлуатаційної моделі лісокористування до моделі відтворення природного капіталу громад.

Окреслені теоретичні підходи стали основою для розроблення дієвого фінансово-економічного механізму, що поєднує інструменти прямого та опосередкованого

стимулювання заліснення. Це створює передумови для трансформації самосійних лісів на землях сільськогосподарського призначення з «проблемного активу» на джерело економічного зростання громад через механізми вуглецевої компенсації, розвитку біоенергетики та збереження біорізноманіття. Впровадження авторських концепцій у практику управління територіальних громад сприятиме не лише досягненню цільового показника лісистості у 18 %, а й зміцненню фінансової самодостатності громад у довгостроковій перспективі.

У другому розділі **«Аналіз та оцінка потенціалу підвищення лісистості територіальних громад»** встановлено, що для досягнення цільового показника лісистості у 18 % до 2035 року необхідно збільшити лісовий покрив у середньому на 3,7 % у Степовій зоні, на 5,0 % у Лісостеповій та на 5,2 % у Поліській зоні. Визначено, що загальний ресурсний потенціал для розширення лісистості України формується за рахунок деградованих та малопродуктивних угідь та самозалісених, з найвищою концентрацією останніх у Житомирській, Харківській та Чернігівській областях.

Авторкою ідентифіковано критичні втрати лісового фонду внаслідок воєнних дій, що включають зменшення площі лісів у постійному користуванні на понад 682,65 тис. га та пошкодження понад 150 тис. га лісів станом на 2024 рік. Встановлено суттєвий фінансовий дисбаланс: при середній вартості створення 1 га лісових культур на рівні 135–165 тис. грн, фактичне фінансування галузі у 2022 році становило лише 1473 грн/га, що підкреслює неможливість масового лісовідновлення без зовнішніх економічних стимулів.

Проведений аналіз підтвердив переваги використання ГІС-технологій та даних дистанційного зондування Землі, які дозволяють знизити витрати на інвентаризацію та ідентифікацію самозалісених ділянок до 17,1 % порівняно з традиційними методами. Доведено, що в довгостроковій перспективі лісове господарство на деградованих землях за рівнем доходу переважає низькорентабельне аграрне використання, що створює економічне підґрунтя для капіталізації лісових активів громад.

У третьому розділі **«Економічний механізм підвищення лісистості територіальних громад для досягнення цілей сталого розвитку»** аргументовано застосування різних стратегій заліснення: для Лісостепової зони (на прикладі Калинівської громади) акцент зроблено на довгостроковому накопиченні лісового капіталу, тоді як для Полісся (на прикладі Прилісненської громади) доведено пріоритетність легалізації самосійних лісів. Ключовим науковим внеском розділу є розроблення моделі оренди земель із натуральною компенсацією. Вона передбачає заміну грошових виплат власникам приватних деградованих та малопродуктивних ділянок на постачання твердого біопалива (дров, тріски), вирощеного на комунальних енергетичних плантаціях. Доведено, що такий підхід є вигіднішим за традиційну оренду ріллі, оскільки створює реальну економічну мотивацію для власників,

забезпечує енергетичну автономність громад та сприяє залученню грантових ресурсів на заліснення.

Таким чином, аналіз змісту дисертації та опублікованих праць дає право стверджувати про достатню аргументованість та обґрунтованість висновків та пропозицій викладених авторкою.

Зміст дисертації викладено українською мовою з дотриманням наукового стилю.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час вивчення змісту дисертації та наукових праць здобувачки фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Використання ідей, суджень, цитування інших авторів супроводжуються посиланнями на їхні праці.

Зауваження щодо змісту дисертації та дискусійні положення. Відзначаючи в цілому достатній рівень наукових здобутків дисертантки, обґрунтованість одержаних результатів і практичне значення дисертації, варто відмітити, що деякі положення носять дискусійний характер, що зумовлює висловити наступні зауваження та побажання:

1. Робота значно виграла б, якби авторка у першому розділі, здійснюючи теоретичне обґрунтування економічного стимулювання лісистості, ширше розкрила специфіку адаптації європейського досвіду «зеленого» оподаткування та вуглецевих кредитів до вітчизняних реалій правового статусу земель територіальних громад.

2. Позитивне враження справляє розроблена організаційно-економічна модель створення та експлуатації енергетичних плантацій на землях комунальної власності (підрозділ 3.2), водночас запропоновані розрахунки економічної ефективності потребують додаткових пояснень щодо врахування ризиків, пов'язаних із волатильністю ринку біопалива та специфікою логістичних витрат у деокупованих регіонах.

3. Авторська методика визначення пріоритетності заліснення територій на основі ГІС-технологій та розрахунки прогнозової врожайності за деревними породами (с. 175–182) потребують конкретизації в частині джерел вихідних даних щодо бонітету ґрунтів малопродуктивних угідь, що дозволило б підвищити точність прогнозів економічного ефекту від заліснення.

4. У дисертації трапляються окремі граматичні та стилістичні неточності, що в цілому не впливає на якість представленого дослідження та його сприйняття.

Представлені зауваження та дискусійні положення не знижують наукової новизни та практичного значення одержаних дисертанткою наукових результатів та можуть служити орієнтирами подальших досліджень авторки.

Загальний висновок. Зазначені вище зауваження та недоліки не зменшують позитивної оцінки роботи, а є виключно побажанням у подальших наукових дослідженнях та елементом творчих дискусій прилюдного захисту дисертації.

З усією упевненістю можна констатувати, що дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, має практичне значення і відповідає чинним вимогам оформлення. Поставлену мету досягнуто, обґрунтовано нові положення, які висвітлюють вирішену економічну задачу здобувачки і виносяться на захист.

Дисертація на тему: «Економічне стимулювання підвищення лісистості територіальних громад для досягнення цілей сталого розвитку» відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Богдан Яніна Анатоліївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент завідувач кафедри управління та адміністрування Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», доктор економічних наук, професор Ростислав ДУБАС